

MEDIJŲ IR INFORMACINIS RAŠTINGUMAS JAV, AIRIJOS IR LATVIJOS VIEŠOSIOSE BIBLIOTEKOSE

MOKSLINIŲ STRAIPSNIŲ APŽVALGA

Parengė Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos

vyriausioji metodinė analitikė

Aušra Gudavičiūtė

„Medijų ir informacinis raštingumas (MIRKT) – tai būtinosios kompetencijos (žinios, gebėjimai ir nuostatos), padedančios kritiškai vertinti žiniasklaidos, socialinių tinklų informaciją ir atrinkti patikimos informacijos šaltinius. Bibliotekos – informacijos ir žinių namai, kuriuose dirba profesionalūs informacijos specialistai, visuomet mielai atsakantys į kylančius klausimus“, – rašoma lietuviškoje medijų ir informaciniam raštingumui (toliau – MIRKT) skirtoje interneto svetainėje <https://mirkt.bibliotekavisiems.lt/>

Medijų ir informacinis raštingumas (MIRKT) – tai būtinosios kompetencijos (žinios, gebėjimai ir nuostatos), padedančios kritiškai vertinti žiniasklaidos, socialinių tinklų informaciją ir atrinkti patikimos informacijos šaltinius.

Kaip paaiškinama šioje svetainėje, siekiant skatinti visuomenę kritiškai vertinti internete pateikiamą informaciją, 2022 m. pradėjo veikti Lietuvos Respublikos kultūros ministro sudaryta darbo grupė, koordinuojanti gyventojų medijų ir informacinio raštingumo kompetencijų ugdymo veiklas bibliotekose. Taigi ši darbo grupė jau parengė MIRKT programą ir metodiką bei ėmėsi ją įgyvendinti, o Lietuvos viešosios bibliotekos kviečia gyventojus savarankiškai naudotis Medijų ir informacinio raštingumo programa (MIRKT) bei nuo 2023 m. spalio dalyvauti bibliotekose

vykstančiuose medijų ir informacinio raštingumo renginiuose.

Panašūs procesai vyko ir tebevyksta visame demokratiame pasaulyje. Daugelyje šias temas gvildenančių mokslinių straipsnių vartojamos artimos arba giminingos sąvokos **informacinis raštingumas, skaitmeninis raštingumas, medijų raštingumas** ir kitos. Šiame tekste apžvelgsime tris užsienio tyrėjų pastarųjų metų mokslinius straipsnius¹, kuriuose gilinamasi į MIRKT ir viešųjų bibliotekų tarpusavio sąsajas bei bibliotekininkų vaidmenį gerinant visuomenės medijų ir informacinį raštingumą. Galbūt kai kurios užsienio tyrėjų įžvalgos tiks ir mūsų situacijai, o kai kurios mintys nuskambės netikėtai, pasiūlydamos idėjų, ką galėtume daryti kitaip.

Informacinis raštingumas JAV viešosiose bibliotekose

JAV tyrėjų Miriam L. Matteson (Kento valstybinis universitetas) ir Beate Gersch (Harvardo biblioteka) straipsnyje „Informacinio

¹ Šiai apžvalgai parengti buvo gauti straipsnių autorių sutikimai. Permissions to cite and use articles in this overview were received from the authors. Our sincere thanks to Miriam L. Matteson and Beate Gersch; Páraic Kerrigan, Claire McGuinness, Crystal Fulton, Eugenia Siapera, David Carrie, and Paige Pope; Kristine Kine and Agnese Davidsonsone.

raštingumo mokymas viešosiose bibliotekose“² pristatomo tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip JAV viešųjų bibliotekų darbuotojai moko informacinio raštingumo, individualiai bendraudami su skaitytojais. Tyrimu siekta suprasti, kaip informacinio raštingumo (IR) mokymas viešojoje bibliotekoje skiriasi nuo IR mokymo mokyklos ir akademinės bibliotekos aplinkoje. Straipsnyje jos kelia klausimą: galbūt viešosioms bibliotekoms reikia labiau į jų poreikius orientuotų mokymo išteklių, kurie palengvintų efektyvų mokymą?

Bet kuriame moksliniame straipsnyje svarbu iš pradžių apibrėžti sąvokas. Matteson ir Gersh pateikia tokią informacinio raštingumo apibrėžtį: tai – gebėjimas atpažinti informacijos poreikį, efektyviai rasti informaciją ir su tam tikru tikslu ar ketinimu ją naudoti, pridurdamos, kad informacinis raštingumas – fundamentali bibliotekininkystės sąvoka. Nors, kaip rašo straipsnio autorės, JAV akademinėse ir mokyklų bibliotekose skiriamas nemenkas dėmesys IR, bet daug mažiau žinoma apie tai, kaip IR ugdomas viešosiose bibliotekose. Nors, anot straipsnio autorių, niekas nesiginčys, kad mokiniai ir studentai informacinio raštingumo srityje turėtų būti labiau pažengę nei plačioji visuomenė, tačiau privalu sutarti ir dėl to, kad visi piliečiai privalo būti nuovokūs informacijos vartotojai, pajėgūs prisidėti prie demokratinės visuomenės kūrimo.

Informacinis raštingumas – tai gebėjimas atpažinti informacijos poreikį, efektyviai rasti informaciją ir su tam tikru tikslu ar ketinimu ją naudoti. Tai – fundamentali bibliotekininkystės sąvoka.

Čia ypač svarbų vaidmenį gali suvaidinti viešosios bibliotekos, teigia tyrėjos, pasiremdamos ir kitais autoriais: „Šios galimybės – pasiekti kuo plačiausią (neapribotą) auditoriją, sujungti asmens mokymosi ir socialinius poreikius, pradėti mokymą kuo ankstesniame amžiuje arba netgi vėliausiuoju asmens gyvenimo etapu ir sukurti visą gyvenimą trunkantį santykį su asmeniu – puikiai parodo, kodėl viešoji biblioteka yra svarbiausia žaidėja stiprinant informacinį raštingumą ir skatinant mokymąsi visą gyvenimą.“³

² Matteson, M. L. & Gersch, B. 2020. Information literacy instruction in public libraries. *Journal of Information Literacy*, 14(2), pp.71–95. DOI: 10.11645/14.2.2680

³ Demasson, A., Partridge, H., & Bruce, C. (2019). How do public librarians constitute information literacy? *Journal of Librarianship and Information Science*, 51(2), 473–487.

Kodėl svarbu mokytis IR viešosiose bibliotekose?

Straipsnio autorės apžvelgia argumentus už IR mokymą viešosiose bibliotekose. Jų teigimu, IR vertė visuomeniniame kontekste pirmiausia siejasi su mokymosi visą gyvenimą koncepcija, žmonių mokymosi nuo lopšio iki kapo idėja, nepriklausoma nuo formaliųjų švietimo sistemų. Gyvenant visuomenėje, kurioje nuolat kuriami ir paskleidžiami milžiniški informacijos kiekiai, būtina puoselėti tęstinį mokymąsi visą gyvenimą. Veiklos misijų dokumentuose, kituose pasisakymuose JAV viešosios bibliotekos, bibliotekų asociacijos pripažįsta savo vaidmenį palaikyti mokymąsi visą gyvenimą.

Kitas svarbus argumentas – įsitraukę piliečiai. Moksliniuose straipsniuose pabrėžiama, kad piliečiams svarbu būti gerai informuotiems ir dalyvauti viešojo diskurso erdvėje, kadangi gerai informuoti piliečiai labiau geba prisidėti prie turiningo dialogo, siekiančio visuomeninio gėrio ir besipriešinančio tironiškam mąstymui. Argumentuojama, kad viešosios (ir mokyklų) bibliotekos privalo užpildyti atsivėrusią pilietinio ugdymo spragą, 1) suteikdamos ir palengvindamos prieigą prie įvairių požiūrių į visuomenės problemas; 2) plėtodamos kritinio mąstymo apie šias problemas galimybes; 3) įtraukdamos bendruomenę dalyvauti sprendžiant šias problemas ir siekiant paremti demokratinius idealus.

Geresnis IR neabejotinai gali padėti piliečiams pasiekti, vertinti ir priimti informaciją bei pagerinti dalyvavimą savo bendruomenių socialinėje, kultūrinėje ir politinėje veikloje.

Padidėjęs dėmesys medijoms išskėlė aikštėn dezinformacijos ir misinformacijos problemas, apibūdinamas „melagingos naujienos“ arba „melagienos“ sąvoka, ir bibliotekininkams atsivėrė galimybė atnaujinti savo įgūdžius bei padėti skaitytojams mokytis atskirti prastos kokybės informaciją nuo tinkamos ir tikros informacijos. Taigi IR mokymas (-is) pripažintas geriausiu priešnuodžiu, įgalinančiu netapti misinformacijos auka.

Bibliotekos prisiima savo vaidmenį, puoselėdamos šias tris vertybes: mokymąsi visą gyvenimą, įtraukia pilietinę visuomenę ir socialinį kapitalą.

Dar vienas argumentas už IR mokymą – ryšys tarp IR ir socialinės atskirties, socialinės įtraukties ir socialinės sanglaudos. Naujausioje literatūroje nagrinėjama, kaip viešosios bibliotekos skatina socialinę įtrauktį ir didina socialinį kapitalą (tarp žmonių egzistuojančiais socialiniais tinklais, siekiančiais abipusiškumo, socialinio funkcionavimo bei naudos dalyvaujantiems tinkle), pasitelkdamos tokias paslaugas kaip IR mokymas, tai yra padėdamos

asmenims plėtoti žinias ir ugdytis įgūdžius, įgalinančius labiau įsitraukti ir būti aktyvesniems visuomenėje.

Matteson ir Gersh teigimu, bibliotekos prisiima savo vaidmenį, puoselėdamos šias tris vertybes: mokymąsi visą gyvenimą, įtraukia pilietinę visuomenę ir socialinį kapitalą. IR mokymas – tai mechanizmas, kurį pasitelkusios bibliotekos propaguoja šias vertybes savo skaitytojams ir lankytojams.

Kaip viešosiose bibliotekos mokoma IR?

Straipsnio autorės, pasiremdamos šios srities mokslinė literatūra, teigia, kad bibliotekos, teikdamos IR paslaugas, reikšmingai prisideda prie „informacinių pasaulio miestų“ (t. y. miestų vietovių, turinčių skaitmeninę, žinių, kūrybinę ir „žaliąją“ infrastruktūrą) plėtos. Tyrėjai Bornas, Henkelis ir Mainka nustatė, kad 80% tokių bibliotekų iš 31 miesto siūlo IR pamokas.⁴ Kiti IR mokymo būdai – išteklių dalykinė rodyklė, edukacinės priemonės ir pamokos internetu. Daugelis bibliotekų teigia padedančios skaitytojams ugdytis techninius įgūdžius, būtinus siekiant naudotis bibliotekos įrankiais ir turiniu. IR mokymas gali būti ypač naudingas bendruomenės naujokams, pavyzdžiui, imigrantams, kadangi IR įgūdžiai gali būti pritaikomi gilinantis į daugybę temų, tokių kaip pilietiškumas, sveikata, švietimas, laisvalaikis ir praktinė informacija.

Viešųjų bibliotekų darbuotojai moko techninių įgūdžių bei kompiuterinio raštingumo

tiek vesdami pamokas, tiek asmeniškai bendraudami su pavieniais skaitytojais. Prieš imdamosi šiame straipsnyje pristatomo tyrimo, autorės išnagrinėjo 8 JAV bibliotekų interneto svetaines, norėdamos sužinoti, kokias IR mokymo formas jos siūlo savo programose ir svetainių turinyje. Daugumoje tirtųjų bibliotekų IR programų buvo numatyta pagalba skaitytojams, kaip efektyviai naudoti informaciją komunikacijos tikslais, siūlant kompiuterinio raštingumo („Word“, skaitmeninės fotografijos, „Adobe creative suite“) pamokas, taip pat kūrybinių laboratorijų pamokas apie technologijas.

IR mokymas yra viešųjų bibliotekų produktų ir paslaugų, ypač susijusių su technologijomis, dalis, bet jis aktualus ir kitose srityse. Tad kaipgi dar bibliotekininkai įtraukia IR mokymą į savo darbą su skaitytojais? Straipsnio autorės iškėlė klausimą, kuriuo pagrindė atliktą tyrimą: „Kaip bibliotekininkai moko IR, bendraudami su skaitytojais?“

Viešųjų bibliotekų darbuotojai moko techninių įgūdžių bei kompiuterinio raštingumo tiek vesdami pamokas, tiek asmeniškai bendraudami su pavieniais skaitytojais.

Bibliotekininkų dienoraštis ir apklausa apie IR mokymą

Atlikdamos tyrimą Matteson ir Gersh taikė metodologiją, kuri leidžia surinkti duomenis apie žmonių kasdienybę ir patirtis, mažiausiai juos

---

⁴ Born, C., Henkel, M., & Mainka, A. (2018). How public libraries are keeping pace with the time: Core services of libraries in information world cities. *Libri*, 68(3), 181–203. DOI:10.1515/libri-2017-0029

trikdant. Tyrimo dalyviams buvo duotas elektroninis prietaisas, išleidžiantis signalą atsitiktiniu arba suplanuotu metu. Sulaukę signalo, dalyviai atsako į tyrėjo užduotus klausimus. Atsakymai įrašomi elektroniniu prietaisu, tokiu kaip telefonas, planšetė arba kompiuteris. Šiame tyrime buvo nuspręsta užduoti klausimus dalyviams kiekvienos darbo pamainos pabaigoje, 5 darbo dienų laikotarpiu. Klausimai buvo pateikti elektroninio dienoraščio forma, naudojant žiniatinklio apklausų platformą „Qualtrics“.

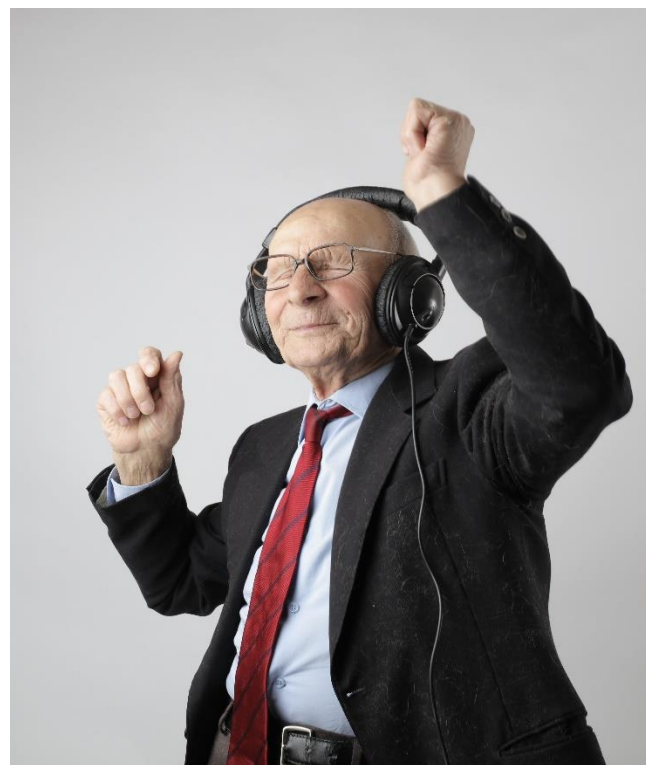
Taigi bibliotekininkai penkių dienų laikotarpiu internetiniame dienoraštyje fiksavo savo išpūdžius apie mokomąsias sąveikas su skaitytojais. Tyrime dalyvavo aštuonių Ohajo viešųjų bibliotekų darbuotojai, kurių buvo paprašyta vesti elektroninį dienoraštį ir fiksuoti savo bendravimą su suaugusiais skaitytojais, susijusį su IR mokymu. Iš viso dalyvavo 21 darbuotojas. Laikotarpis, kurį dalyviai tyrimo metu ėjo savo pareigas bibliotekoje – nuo šešių mėnesių iki 21 metų, vidurkis – šešeri metai. 14 dalyvių buvo perėję kokius nors mokymus ar gavę pasirengimą, susijusį su IR mokymu. Dauguma pažymėjo, kad IR mokymo pagrindus gavo studijuodami bibliotekininkystę, o papildomus mokymus jiems suteikė darbdaviai. 7 dalyviai neturėjo jokio pasirengimo IR srityje.

Duomenys buvo renkami dviem etapais. Siekiant gauti dalyvių bendrąjį supratimą apie IR, buvo paprašyta užpildyti vienkartinę apklausą iš atvirųjų klausimų apie IR ir kaip IR siejasi su jų darbu.

Antroji duomenų rinkimo dalis vyko pagal dienoraščio metodologiją, kai buvo užduodami atvirieji ir uždarieji klausimai apie įvykusias specifines interakcijas, kokie IR aspektai buvo paliesti, prašoma savirefleksijos apie interakcijos sėkmingumą.

Pagrindiniai tyrimo duomenys

Galutinius tyrimo duomenis sudarė 21 bibliotekininko atsakymai. Dienoraščio duomenis sudarė 88 įrašai ir buvo užfiksuotos 97 sąveikos. Dauguma sąveikų truko nuo dviejų iki penkiolikos minučių. Lentelėje parodyta, kiek laiko bibliotekininkai praleido su skaitytojais, mokydami juos IR.

Sąveikos laikas	Sąveikų skaičius	Procentinė išraiška (visų sąveikų skaičiaus dalis)
1 minutė	1	1,0%
2–5 minutės	20	20,6%
6–10 minučių	33	34,0%
11–15 minučių	23	23,7%
Daugiau nei 15 minučių	14	14,4%
Kita (nurodykite)	6	6,2%
Iš viso	97	

Dauguma sąveikų (78 arba 80,4%) įvyko asmeniškai, o 16 sąveikų (16,5%) – telefonu.

Dalyviai nurodė, kurias IR sritis palietė bendravimas su skaitytojais. Tai parodyta šioje lentelėje:

IR sritis	Mokymo tikslas	Sąveikų skaičius	Procentinė dalis
Planavimas	Suprasti savo informacijos poreikį	60	20,3%
	Suprasti, kodėl jiems reikia informacijos	35	11,8%
Prieiga	Surasti informaciją	55	18,6%
Vertinimas	Interpretuoti arba vertinti informaciją	49	16,6%
	Naudoti informaciją	58	19,6%
Komunikacija	Bendrauti arba dalytis informacija	30	10,1%
	Sukurti naują informaciją (pavyzdžiui, kūrybos laboratorijoje)	0	0,0%
	Suprasti etiką ir taisykles, susijusias su informacijos naudojimu	1	0,3%
	Kitas informacinio raštingumo aspektas	8	2,7%
	Iš viso	296	

Dažniausiai bibliotekininkai bendravo informacijos vertinimo klausimais (36,2% sąveikų), kiek mažiau – planavimo klausimais (32,1% sąveikų), prieigos (18,6% sąveikų) ir komunikacijos (10,4%) klausimais.

Bibliotekininkų požiūris į IR

Tyrimo dalyvių nuomone, IR mokymas – esminis bibliotekininkystės aspektas. Kai kurių

bibliotekininkų nuomone, tai – pati svarbiausia bendruomenei teikiama paslauga. Dalyvių teigimu, IR mokymas vyksta kasdien.

Nepaisant bendro sutarimo, kad IR mokymas yra svarbus, dažnai atliekamas ir užima centrinę vietą bibliotekininkystėje, vis dėlto **pateikta mažai įrodymų, kad bibliotekos turi specifinių mokymo procedūrų ar praktikų.**

Nė vienas iš dalyvių nenurodė, kad jo biblioteka turi specialų rašytinį ar nerašytinį

vadovą arba taisyklių rinkinį, pagal kurį būtų mokoma IR. Kai kurie teigė, kad IR labai dažnai taikomas individualiai – tai yra, bibliotekininkai dažniausiai moko IR, kai iškyla toks poreikis: „*Informacinio raštingumo mokoma ne struktūruotai, o individualiai.*“ Dalyvių vertinimu, IR mokymas – tai sudedamoji įprasto paslaugų teikimo dalis. Tik du dalyviai nurodė, kad IR mokymas yra įtrauktas į jų pareigybės aprašymą, ir tik trys žinojo apie kokius nors vidinius mokymus bibliotekininkams, susijusius su IR mokymu.

Nepaisant bendro sutarimo, kad IR mokymas yra svarbus, dažnai atliekamas ir užima centrinę vietą bibliotekininkystėje, vis dėlto pateikta mažai įrodymų, kad bibliotekos turi specifinių mokymo procedūrų ar praktikų.

Informacijos poreikio skalė viešosiose bibliotekose

Tyrėjos parengė dienoraščio įrašų temų sąrašą, pagal kurį suskirstė visas sąveikas, siekdamas parodyti informacijos poreikio skalę.

Temos	Sąveikų skaičius
Kompiuterio / interneto naudojimas	21
Pagalba naudojant e. knygą / garsinę knygą	13
Pagalba naudojant bibliotekos internetines paslaugas	7
Telefono / planšetės naudojimas	5
Duomenų bazių prenumeravimas	5
OPAC naudojimas	4
Spausdintuvas / kopijavimo aparatas	3
Knygos rekomendacija	2
Kaip rezervuoti susitikimų kambarį	2
Kaip rasti nekrologą	2
Kaip rasti informaciją apie verslą	2
Kaip pasiimti knygą	2
Miesto valdžios nutarimai	1
DVD kopijavimas	1
Rasti informacijos apie išrūgų produktų atšaukimą	1
Genealoginė paieška	1

Kaip užpildyti užklausa dėl darbo	1
Kaip parašyti įgaliojimą	1
Kaip parsisiųsti bibliotekos programėlę	1
Kaip rasti bibliotekos kompiuterių salę	1
Kaip rasti informacijos apie automobilių remontą	1
Kaip rasti knygų apie priklausomybes	1
Kaip rasti knygų apie cholesterolio mažinimą	1
Kaip rasti elektroninių audioknygų apie medicinos gydytojų sertifikavimo tvarką	1
Kaip rasti tam tikro žanro grožinės literatūros knygų	1
Kaip rasti GED (vidurinio ugdymo sistemos) pamokas	1
Kaip rasti informacijos apie šaldytuvus	1
Kaip rasti medžiagos apie įdarbinimui reikalingos licencijos įsigijimą	1
Kaip rasti poezijos	1
Kaip rasti JAV būsto įstatymo skirsnį apie būsto nuomą	1
Kaip sužinoti seno automobilio vertę	1
Kaip rasti TV savaitės programą	1
Kaip rasti, užpildyti ir išsiųsti imigracijos formą	
Kaip išjungti/įjungti knygos rezervaciją	1
Kaip gauti vairuotojo pažymėjimą	1
Kaip atsispausdinti iš mikrofilmo	1
Kaip rasti darbo pasiūlymų	
Kaip naudotis namų mokymo paslaugomis	1
Kaip naudotis bibliotekos paramos karjeros klausimais skyriaus paslaugomis	1
Kaip naudotis skaneriu	1
Kaip rasti informacijos apie baltymus	1

Iš viso

97

Kuo ypatingas IR mokymas viešosiose bibliotekose?

Straipsnio autorių teigimu, duomenys parodė, kad išties esama galimybių siekti IR tikslų per įvairias sąveikas su skaitytojais viešosiose bibliotekose. Bibliotekininkų vertinimu, jie sėkmingai siekia mokymo tikslų planavimo, prieigos, vertinimo ir komunikacijos srityse. **Net jeigu sąveikos su skaitytojais buvo trumpos ir**

itin siaurais klausimais, viešųjų bibliotekų darbuotojai vis tiek suvokė savo darbą kaip IR mokymą, tegu ir itin praktišką, pagrįstą to momento informacijos poreikiu, nereikalingą susieti su platesniu mokomuoju kontekstu. Tuo IR mokymas viešosiose bibliotekose skiriasi nuo IR mokymo akademinėje aplinkoje, kurioje IR dažnai

Net jeigu sąveikos su skaitytojais buvo trumpos ir itin siaurais klausimais, viešųjų bibliotekų darbuotojai vis tiek suvokė savo darbą kaip IR mokymą, tegu ir itin praktišką, pagrįstą to momento informacijos poreikiu.

siejamas su specifiskesniais ir ilgesnio laikotarpio tikslais, pavyzdžiui, siekiant suderinti IR mokymą su bendraisiais ugdymo reikalavimais. Šiame tyrime išryškėjusį IR pobūdį Matteson ir Gersh apibūdino „kasdienio gyvenimo IR“ sąvoka.

Straipsnio autorės atkreipė dėmesį į IR mokymo sąveikos laiką. Beveik 80% šio tyrimo sąveikų truko nuo 1 iki 15 minučių, ir bibliotekininkai pažymėjo, kad jiems trūko laiko deramai suteikti informaciją ar parodyti, kaip naudotis technologijomis. **Laiko stygių bibliotekininkai nurodė kaip problemą.** Nors bibliotekos turėtų siekti sukurti tokius darbo grafikus, kurie leistų bibliotekininkams skirti skaitytojams tiek laiko, kiek reikia, tačiau tai ne visuomet įmanoma. Todėl, tikina tyrėjos, viešosiose bibliotekose būtų naudinga rasti strateginius sprendimus, kurie padėtų teikti IR mokymą, paisant laiko rėmų.

Straipsnio autorės nurodo, kad šioje situacijoje galėtų praversti mikromokymosi (angl. *micro-learning*) konceptas.

Mikromokymas (angl. *micro-teaching*) kaip technika atsirado XX a. 7 dešimtmetyje, atverdama galimybę mokytojams suteikti nedidelę mokymo dalį ir tuojau pat gauti atgalinį ryšį. Ši mokymosi nedidelėmis atkarpomis technika toliau tobulėjo ir atgimė, įvykus technologijų proveržiui.

Straipsnio autorės paaiškina, kas yra mikromokymas. Jo esmė – turinio išdėstymas nedideliais segmentais ir pateikimas naudojant įvairias, lanksčias technologijas, padedančias mokytis „bet kuriuo metu, bet kurioje vietoje“ metodu. Mikromokymas yra pagrįstas andragogikos metodais ir praktikomis, susietomis su suaugusiųjų mokymu – tai reiškia, kad suaugusiųjų mokymasis dažnai vyksta neformalioje aplinkoje, motyvuojant užduotimis ir su kasdiene veikla susijusiomis problemomis. Mokymosi šiose situacijose paskata dažnai yra siekis įgyti specifinės informacijos ar konkrečių įgūdžių, siekiant atlikti užduotį, išspręsti problemą ar priimti sprendimą. Mikromokymosi patirtys yra nedidelės apimties, sudarytos iš labai smulkių temų, apima tam tikrus aspektus arba yra fragmentiškos ir pateiktos įvairiausiais mechanizmais (akis į akį, multimedijomis), be to, gali atstovauti bet kokioms mokymosi teorijoms arba prieigoms, įskaitant mokymąsi veikiant, mokymąsi klasėje, mokymąsi organizacijoje, sąmoningą ar nesąmoningą mokymąsi ir t. t. Kaip

pažymi Matteson ir Gersh, mikromokymosi elementai (pavyzdžiui, žinutės, siunčiamos į studentų elektroninius prietaisus) jau yra integruoti į organizacijų ir akademinės srities mokymosi aplinkas ir tyrimai patvirtino jų veiksmingumą. Mikromokymosi strategijos taip pat taikomos mokant IR akademinėse bibliotekose: pavyzdžiui, sukuriant įvairius mikromokymosi produktus – trumpus aiškinamuosius vaizdo įrašus ir PDF formato instrukcijas, padedančias studentams atlikti specifines su jų studijomis susijusias užduotis.

Straipsnio autorės mano, kad mikromokymosi strategijos būtų ypač tinkamos ir IR mokymui viešosiose bibliotekose, ir pateikia galimų tokio mokymo pavyzdžių: strategiškai išdėstytas ženklavimas, kompiuterio ekrano pranešimai ir vaizdo įrašai, galintys perduoti konkretų, specifinį mokomąjį turinį, patenkinantį dažniausius informacijos poreikius. Spausdintinė ar skaitmeninė informacija gali padėti perteikti sąvokas vaizdais ar iliustracijomis. Labai trumpi, ypač koncentruoti vaizdo įrašai gali būti veiksmingi, siekiant pademonstruoti žingsnius ar veiksmus, kaip ieškoti, vertinti ar dalytis informacija. Matteson ir Gersh manymu, be mikromokymosi pagrįstos mokomosios medžiagos rengimo, gali būti vertinga sistemiškai rinkti analogijas, pavyzdžius bei istorijas (formalias ir neformalias), kuriomis būtų galima pasidalyti, iškilus mokymo poreikiui.

Straipsnio autorės pabrėžia: atsižvelgiant į tai, kad, pačių viešųjų bibliotekų darbuotojų manymu, **IR mokymas yra pagrindinė bibliotekininko darbo dalis, esminė paslauga, tačiau organizaciniu lygmeniu nėra tokio**

pripažinimo (pavyzdžiui, nustatant užduočių prioritetus, rengiant konkrečiai darbo pozicijai, pareigybių aprašymuose ir t. t.), reikėtų pasirūpinti, kaip viešosioms bibliotekoms teikti daugiau paramos bibliotekininkams, akivaizdžiai įsitraukusiems į IR mokymą.

IR mokymas yra pagrindinė bibliotekininko darbo dalis, esminė paslauga, tačiau organizaciniu lygmeniu nėra tokio pripažinimo.

Apibendrinamos straipsnio autorės pažymi, kad viešosios bibliotekos, mokydamos IR, susiduria su unikaliais iššūkiais ir galimybėmis. Šių mokslininkų įžvalga, svarbu išsiaiškinti, ar esami IR mokymo mechanizmai, gairės ir mokymo modeliai viešosiose bibliotekose yra veiksmingi. JAV viešųjų bibliotekų darbuotojai moko IR metodais, derančiais su kasdienio gyvenimo informacijos paieška. Anot Matteson ir Gersh, reikia daugiau tyrimų, siekiant suprasti **kasdienio gyvenimo informacinio raštingumo kompleksškumą ir esminį vaidmenį, kurį viešosios bibliotekos galėtų suvaidinti, teikdamos prasmingą, tinkamą IR mokymą laiku ir vietoje**. Vienas iš galimų patobulinimų – ištirti naujoviškus mokymo metodus, tokius kaip mikromokymas.

Kaip bibliotekininkus mokyti medijų raštingumo? Airijos pavyzdys

Šeši Airijos tyrėjai (Páraic Kerrigan, Claire McGuinness, Crystal Fulton, Eugenia Siapera, David Carrie, ir Paige Pope) iš Dublino universitetinio koledžo Informacijos ir komunikacijos mokyklos straipsnyje „Medijų raštingumo mokomoji programa viešųjų bibliotekų darbuotojams Airijoje: pirminiai rezultatai ir pastabos apie universitetų ir viešųjų bibliotekų bendradarbiavimą“⁵ pristato tiriamąjį ir drauge praktinį projektą – sukurti adekvačią medijų raštingumo (toliau – MR) mokomąją programą Airijos viešųjų bibliotekų darbuotojams.

Kaip pažymi straipsnio autoriai, nors informacinis, skaitmeninis ir medijų raštingumas yra laikomas ypač svarbiu vidurinio ir aukštojo mokslo baigimo rezultatu ir mokyklų bei akademinų bibliotekų vienu iš strateginių prioritetų, tačiau mažiau dėmesio skiriama viešųjų bibliotekų vaidmeniui palaikant šias raštingumo formas vietinėse bendruomenėse, platesnėse visuomenėse ir apskritai tautose. Ši spraga egzistuoja, nors vis labiau sutariama, kad gerinant informacinį, skaitmeninį ir medijų raštingumą galima sumažinti skaitmeninę nelygybę ir įgalinti žmones visavertiškai dalyvauti visuomenėje, besivystančioms skaitmeninėms ir medijų technologijoms tolydžio skverbiantis į viešąjį ir asmeninį gyvenimą.

Kas gi tas medijų ir informacinis raštingumas?

Mokslinėje ir populariojoje literatūroje, laikui bėgant, siekiant apibūdinti raštingumą skirtinguose kontekstuose, naudoti įvairūs terminai – informacinis raštingumas, skaitmeninis raštingumas, medijų raštingumas, vizualinis raštingumas ir t. t. Straipsnio autoriai patikslina, kad pristatomame projekte pasirinkta vartoti sąvoką „medijų raštingumas“, nors pripažįstama, kad šios sąvokos turinys gali skirtis priklausomai nuo konteksto, į jį gali būti įtrauktos ir kitos raštingumo formos.

⁵ Páraic Kerrigan, Claire McGuinness, Crystal Fulton, Eugenia Siapera, David Carrie & Paige Pope (2023) Designing a Media Literacy Training Programme for Public Library Staff in Ireland: Preliminary Results and Observations of a University-Public Library Collaboration, *Public Library Quarterly*, 42:2, 168-189, DOI: 10.1080/01616846.2022.2062200

Straipsnio autoriai remiasi UNESCO sprendimu sujungti medijų ir informacinį raštingumą į vieną sąvoką:

Tradiciškai konceptualieji metodai skyrė informacinį, skaitmeninį ir medijų raštingumą. UNESCO sudėtine sąvoka sujungia šias sritis kaip jungtinių kompetencijų (žinių, įgūdžių ir elgsenos) rinkinį, būtiną gyvenimui ir darbui šiandieniniame pasaulyje, kuris apima visų formų medijas ir kitus informacijos teikėjus, tokius kaip bibliotekos, archyvai, muziejai ir internetas⁶.

Akademinės srities ekspertų ir viešųjų bibliotekų bendradarbiavimas: bandomasis projektas

Šiame projekte dalyvavę tyrėjai sutarė, kad medijų raštingumą sudarantys įgūdžiai ir kompetencijos yra labai įvairūs ir priklauso nuo konteksto, todėl į mokymą turi būti įtraukti suinteresuoti asmenys iš įvairių sričių. Straipsnio autorių požiūriu, **viešosioms bibliotekoms labai svarbu bendradarbiauti su išorinėmis organizacijomis, skatinant bendruomenės dialogą ir įsitraukimą.** Atsižvelgiant į akademinį ir viešųjų bibliotekų vaidmenį teikiant

mokymo paslaugas, žinias ir išteklius studentams bei lankytojams, **akademinės srities atstovų ir bibliotekininkų bendradarbiavimas gali būti galinga priemonė pasitelkti akademinį ekspertškumą, teikiant MR mokymus viešųjų bibliotekų darbuotojams.**

Taigi šiame projekte bandomasis MR mokymo kursas Airijos Mido grafystės bibliotekose, kurį parengė Dublino universitetinio koledžo (UCD) Informacijos ir komunikacijos studijų mokykla, suteikė postūmį apsvarstyti, kaip MR mokymas viešųjų bibliotekų darbuotojams galėtų būti išplėstas ir įtvirtintas nacionaliniu mastu **per strategines partnerystes tarp aukštojo mokslo institucijų, turinčių edukacinę patirtį, ir viešųjų bibliotekų, norinčių mokyti savo darbuotojus.**

Sukurti Airijos MR pažangią mokymo programą viešųjų bibliotekų darbuotojams paskatino Airijos vietinių valdžios institucijų koordinavimo agentūros (LGMA) Nacionalinio bibliotekų plėtros padalinio, Nacionalinės suaugusiųjų raštingumo agentūros (NALA), Mido grafystės bibliotekų ir įmonės „Meta“, ieškojusios partnerystės su akademinė institucija, didelio

⁶ UNESCO. 2020. *Evaluation of UNESCO's work in the thematic area Media and Information Literacy (MIL)*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374972>

masto iniciatyva, kuria buvo siekiama pasiūlyti kūrybingą ir lankstų požiūrį į MR mokymą, skirtą viešųjų bibliotekų darbuotojams. Šiam bandomajam projektui buvo sudaryta darbo grupė iš Dublino universitetinio koledžo Informacijos ir bibliotekininkystės magistro studijų programos (MLIS) dėstytojų ir tyrėjų.

Projekto komanda išsikėlė keturis pagrindinius tikslus:

- 1) Peržiūrėti dabartinę universiteto studijų programą ir viešųjų bibliotekų darbuotojų mokymosi apie MR galimybes.
- 2) Išsiaiškinti bibliotekos darbuotojų, bendruomenių ir suaugusių bibliotekų vartotojų poreikius, susijusius su medijų raštingumu.
- 3) Įgalinti bibliotekų darbuotojus teikti MR mokymus suaugusiems bibliotekų vartotojams, sukuriant ir parengiant mokymo modulį, kuris padėtų jiems išsiugdyti šiai veiklai reikiamų įgūdžių.
- 4) Sukurti mechanizmą ir metodą, pagal kuriuos bibliotekų darbuotojai būtų mokomi medijų raštingumo ir tai įvertinti kitu bandomuoju projektu.

MR mokymas

Kaip rašo straipsnio autoriai, pastaraisiais metais pasirodė nemažai tyrimų apie medijų raštingumą, nagrinėjančių labiau jaunų žmonių ir mažiau – vyresnių suaugusiųjų – MR mokymą. Vyresniųjų grupių mokymas medijų raštingumo laikomas viena iš svarbiausių priemonių palaikyti socialinius ryšius ir gauti sveikatos bei su sveikata susijusią informaciją bei paslaugas. Tačiau, pabrėžia straipsnio autoriai, **tyrimai apie MR mokymą rodo, kad individualūs MR poreikiai laikui bėgant keisis dėl besikeičiančios medijų aplinkos**. Dauguma tyrėjų sutaria, kad MR mokymas priklauso nuo konteksto, įtraukia platų kompetencijų rinkinį – tai reiškia, kad sukurti universalų šio mokymo metodą yra labai sunku. Pačiame MR lauke esama daug dalykinių sričių, susijusių su specifinėmis medijų formomis, tokiomis kaip naujienų raštingumas, informacinis raštingumas, transmedijinis raštingumas.

Tyrimai apie MR mokymą rodo, kad individualūs MR poreikiai laikui bėgant keisis dėl besikeičiančios medijų aplinkos.

MR – svarbus viešųjų bibliotekų reikalas

Straipsnio autoriai nurodo, kad literatūroje, kurioje nagrinėjamas bibliotekų ir bibliotekininkų edukacinis vaidmuo, vyrauja tyrimai apie mokyklų ir akademinės bibliotekas, susitelkiant į studentų informacijos poreikius ir elgseną bei bibliotekininkų vaidmenį gerinant informacinį

Akademinės srities atstovų ir bibliotekininkų bendradarbiavimas gali būti galinga priemonė pasitelkti akademinį ekspertškumą, teikiant MR mokymus viešųjų bibliotekų darbuotojams.

raštingumą akademinį pasiekimų, stipendijų ir būsimo įsidarbinimo kontekste. Visas spektras mokymo metodų, programų, išteklių, apibrėžčių ir konceptualiųjų sistemų buvo daugiausia pagrįstas formaliojo mokymo poreikiais ir reikalavimais – kad ir įtakingasis Mackey ir Jacobsono pasiūlytas „metaraštingumo“ konceptas, nors ir orientuotas į platesnę auditoriją. Anot straipsnio autorių, tai lemia rimtas supratimo, kaip viešosios bibliotekos tvarkosi su dezinformacijos problemomis, spragas.

Tačiau, patikslina Kerriganas ir kiti, **nors akivaizdžiai stinga viešųjų bibliotekų mokymo veiklos konceptualiosios sistemos, vis dėlto mokslinėje literatūroje esama daugybės duomenų apie medijų raštingumo, kurio mokoma viešosiose bibliotekose, praktiką ir programas kaip apie svarbią šios sektoriaus teikiamą paslaugą.** Šios programos apima platų temų, požiūrių ir bendradarbių spektrą.

Tyrėjai pažymi, kad ir politiškai vis labiau pripažįstamas viešųjų bibliotekų potencialas gerinti MR savo bendruomenėse (čia minimas Europos Parlamento Kultūros ir švietimo komiteto 2016 m. pranešimas, UNESCO dešimtoji Pasaulinė medijų ir informacinio raštingumo savaitė 2021 m.). Straipsnio autorių įsitikinimu, vadinamajame „po tiesos“ (angl. *post-truth*)

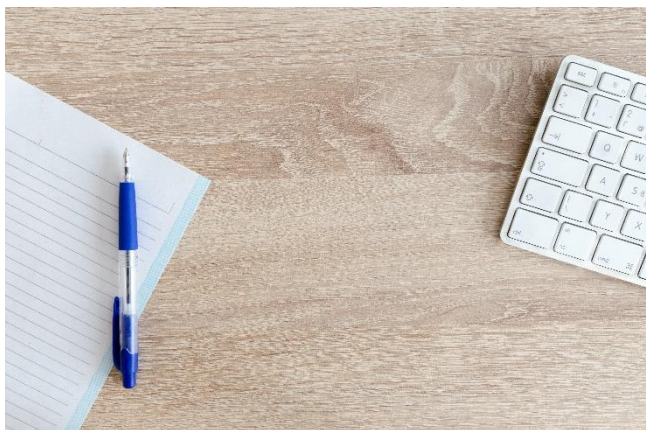
kraštovaizdyje, kuriame gausu misinformacijos ir dezinformacijos, informacinis raštingumas tampa svarbiu viešųjų bibliotekų reikalu. Pažymima stiprėjanti tendencija viešosiose bibliotekose kurti kūrybines laboratorijas (angl. *makerspace*) ar skaitmeninių medijų laboratorijas (angl. *digital media labs*), kitas medijų raštingumo iniciatyvas.

Nors akivaizdžiai stinga viešųjų bibliotekų mokymo veiklos konceptualiosios sistemos, vis dėlto mokslinėje literatūroje esama daugybės duomenų apie medijų raštingumo, kurio mokoma viešosiose bibliotekose, praktiką ir programas kaip apie svarbią šio sektoriaus teikiamą paslaugą.

Airijos medijų raštingumo bendradarbiavimo platforma

Kaip rašoma straipsnyje, dėmesį MR mokymui Airijos viešosiose bibliotekose ne per seniausiai sustiprino Airijos bibliotekų asociacijos bei pavienių bibliotekininkų įsitraukimas į 2018 m. įkurtą Airijos medijų raštingumo bendradarbiavimo platformą, jungiančią daugybę organizacijų, įskaitant medijų įstaigas – transliuotojus, naujienų portalus, skaitmenines organizacijas, interneto paslaugų teikėjus, bibliotekas, akademinę visuomenę ir savanorių sektorių. Ši platforma veikia savanorystės pagrindais ir teikia informaciją, mokymus ir organizuoja renginius, skirtus padidinti MR svarbos suvokimą visuose visuomenės sektoriuose. Vienas iš apžvelgiamame straipsnyje pateiktų šios platformos veiklos pavyzdžių –

sėkminga viešoji kampanija „Be Media Smart“ (2019 ir 2020 m.), vykdyta keliose Airijos medijų platformose, įskaitant TV, radiją, socialines medijas, internetą ir raginusi visuomenę sustoti, pagalvoti ir pasitikrinti, prieš dalijantis informacija, su kuria galima susidurti bet kurioje medijų platformoje, ypač socialinėse medijose. Šiame tinkle bibliotekos laikomos svarbiausiais partneriais.

Kitas projektas – 2020 m. keletu viešųjų bibliotekų institucijų, įskaitant Mido grafystės bibliotekas, Voterfordo miesto ir grafystės bibliotekas ir Dan Lerės-Ratdaunio bibliotekas, įsitraukimas suteikiant prieglobą NVO „Tactical Tech“ sukurtai interaktyviai parodai „Stiklinis kambarys: leidimas apie klaidinančią informaciją“ („The Glass Room: Misinformation Edition“, yra ir [lietuvių kalba](#)), kurią rėmė IFLA (Tarptautinė bibliotekų asociacijų federacija). Paroda moko atpažinti paslėptą netikrą informaciją ir aiškina, kaip sukurti išmanieji telefonai, kad nuolat kurstytų žmonių dėmesį.

Trys projekto fazės

Kaip rašoma apžvelgiamame straipsnyje, projekto komanda vadovavosi veiklos tyrimo dalyvaujant (angl. *participatory action research*,

PAR) metodu, kuris apėmė siekiamo poveikio planavimą, įgyvendinimą ir vertinimą, siekiant iširti MR mokymo viešųjų bibliotekų darbuotojams efektyvumą. Tyrėjų įsitraukimas leido dalyviams ir tyrėjams drauge generuoti žinias, išsikėlus projekto tikslą – sukurti sąlygas, kuriomis bibliotekininkai atrastų save kaip medijų srityje raštingus asmenis, galinčius perduoti šį raštingumą savo bendruomenėms.

MR mokymo projektą sudarė trys fazės: 1) Poreikių analizė; 2) Modulio planavimas ir kūrimas; 3) Modulio pateikimas ir atgalinis ryšys.

Siekiant nustatyti viešųjų bibliotekų darbuotojų poreikį mokytis medijų raštingumo, pirmoje fazėje buvo atlikta dviejų krypčių poreikių analizė: pirma, buvo išsamiai peržiūrėti esami MR mokymo planai, programos, informaciniai ištekliai ir profesinio mokymosi galimybės, siekiant išsiaiškinti dabartinę MR mokymo situaciją ir galimybes viešųjų bibliotekų darbuotojams; antra, Mido grafystės bibliotekų darbuotojams buvo pateikta internetinė apklausa, siekiant išsiaiškinti, kaip jie vertina savo mokymosi poreikius. Apklausoje dalyvavo visų lygių Mido grafystės bibliotekų darbuotojai – nuo vadovų iki su vartotojais dirbančių bibliotekininkų.

Antrojoje fazėje buvo kuriamas bandomasis modulis ir rengiama tinkama mokomoji medžiaga, siekiant užpildyti spragas, nustatytas atliekant poreikių analizę. Remdamiesi apklausos rezultatais ir nustatytais poreikiais, Dublino universitetinio koledžo tyrėjai ir dėstytojai sukūrė keturis fikcinius problemų scenarijus, kurie reikalautų tam tikrų MR įgūdžių, kad būtų galima

išspręsti konkrečią problemą – pavyzdžiui, bibliotekos lankytojas gavo SMS žinutę su brukalu ir klausia patarimo. Pagal šiuos scenarijus projekto dalyvių tikslinė grupė diskutavo, siūlydama idėjas, kaip išspręsti vieną ar kitą problemą. Poreikių analizės metu ir tikslinės grupės diskusijų metu išsikristalizavo penkios siūlomo medijų raštingumo kurso teminės sritys:

- Geros medijų raštingumo informacijos atpažinimas ir dalijimasis ja
- Mūsų duomenų skaitmeniniai pėdsakai
- „Google“ nelygu internetas
- Elektroninės patyčios ir neapykantos kalba
- Šamokslo teorijos

Tada pagal šias sritis tyrėjai parengė tikslines interaktyvias dirbtuves.

Trečiojoje fazėje bandomasis modulis buvo įgyvendintas su atrinktais bibliotekų darbuotojais. Projekto metu vyko daug tarpinių refleksijų, buvo nuolat tobulinami mokymosi ištekliai, gaunamas atgalinis ryšys iš dalyvaujančių bibliotekų darbuotojų po kiekvienų dirbtuvių.

Trečiosios fazės atgalinio ryšio klausimyną užpildė 33 Mido grafystės bibliotekų darbuotojai. Dauguma jų – dirbantys tiesiogiai su skaitytojais, kiti užėmė vadybines, vadovaujančias pareigybes.

17 dalyvių tyrimo metu ėjo savo pareigas daugiau nei 10 metų, 8 dalyviai ėjo savo pareigas nuo 3 iki 6 metų, 8 ėjo savo pareigas nuo 0 iki 3 metų ir 4 ėjo savo pareigas nuo 6 iki 10 metų. 78,79% dalyvių dirbo bibliotekų sektoriuje daugiau nei 10 metų.

Tik apie pusė tyrimo dalyvių turėjo formalų bibliotekininkystės srities išsilavinimą ir bibliotekininkystės ir informacijos studijų aukštojo mokslo diplomą. Dalyviai nurodė, kad tęstiniai profesinio tobulinimosi kursai ir pavieniai seminarai – pagrindiniai būdai, kaip darbuotojai papildė savo žinias apie medijų raštingumą.

Kas paaiškėjo apie MR mokymo(si) poreikius Airijos viešosiose bibliotekose

Kaip rašoma straipsnyje, tyrimo duomenys buvo renkami įvairiais projekto etapais. Remdamiesi pirmine apklausa, tyrėjai parengė temų galutinį sąrašą. Tada 20-ies narių tikslinė grupė buvo padalyta į keturis pogrupius, o kiekvienam jų priskirtas tam tikras bibliotekos vaidmuo. Šių pogrupių diskusijos apie tam tikrą MR mokymo scenarijų buvo įrašomos, vėliau įrašai transkribuoti, išskirtos pagrindinės diskusijų temos.

Taigi tyrimo rezultatai suskirstyti į tris konkrečias grupes: apklausos rezultatus, tikslines grupes ir baigiamuosius klausimynus.

Apklausos rezultatai

Straipsnyje tyrėjai nurodo, kad apklausa buvo sukurta, siekiant išmatuoti bibliotekų darbuotojų poreikius, susijusius su jų

kompetencijomis bei ankstesniais MR mokymais. Respondentai nurodė, kad norėdami papildyti savo žinias apie medijų raštingumą, daugiausia kliaudavosi socialiniais tinklais, vebinariais ir profesine literatūra. Dauguma nurodė nedalyvavę formaliuose šios srities mokymuose.

Tikslinės grupės

Kaip rašoma straipsnyje, tikslinės grupės iš atrinktų bibliotekų darbuotojų, vadovaudamosi pateiktais scenarijais, gebėjo suprasti daugelį MR problemų – nuo melagingų el. laiškų atpažinimo iki supratimo, kaip veikia socialiniai tinklai, ir pateikti informaciją kitiems. Šios grupės pateikė vertingų įžvalgų apie skirtingas bibliotekų darbuotojų kompetencijas, susijusias su medijų raštingumu: pavyzdžiui, einantys vyresniųjų bibliotekininkų arba vadovaujančias pareigas labiau pasitikėjo savo jėgomis, diskutuodami MR klausimais, geriau gebėjo apibūdinti MR problemas ir nusakyti būdus, kaip reikėtų išspręsti vieną ar kitą problemą. **Bibliotekininkai, dirbantys tiesiogiai su lankytojais, nurodė sunkumus bendrauti MR temomis, ypač praktiniu požiūriu – dėl laiko stokos ir ribotų išteklių. Bibliotekininkai abejojo gali konsultuoti lankytoją MR klausimais įtemptoje bibliotekos darbotvarkėje.**

Bibliotekų darbuotojai geba apibūdinti, kas yra medijų raštingumas, ir įvardyti jo svarbą. Tačiau vis dėlto atsakymuose vyravo abejonė ir pasitikėjimo stoka dėl savo gebėjimo mokytis apie medijų raštingumą kitus visuomenės narius.

Savo MR žinių ir kompetencijos lygi respondentai įvertino nuo bazinio iki pažengusio. Atsakymai parodė stiprų vidutinį medijų raštingumo, šios srities problemų ir poreikio teikti MR mokymus visuomenei supratimą. **Atsakymai parodė, kad bibliotekų darbuotojai geba apibūdinti, kas yra medijų raštingumas ir įvardyti jo svarbą, taip pat nurodyti priežastis, kodėl MR įgūdžių reikia tiek bibliotekininkams, tiek plačiajai visuomenei.** Tačiau vis dėlto atsakymuose vyravo abejonė ir pasitikėjimo stoka dėl savo gebėjimo mokytis apie medijų raštingumą kitus visuomenės narius. Bibliotekininkai dvejojo dėl to, nuo ko pradėti, nurodydami, kad nėra tikri, kokius išteklius naudoti, arba iš kur gauti naujausią informaciją apie paskutinius MR srities pokyčius. **Daugelis bibliotekininkų įvertino save kaip neįsitikinusius dėl savo gebėjimų mokytis medijų raštingumo arba turinčius bazinius gebėjimus ir nurodė, kad siekiant padėti visuomenei mokytis medijų raštingumo, jiems patiems reikia nuodugnių ir išsamių mokymų.**

Bibliotekininkai, dirbantys tiesiogiai su lankytojais, nurodė sunkumus bendrauti MR temomis, ypač praktiniu požiūriu – dėl laiko stokos ir ribotų išteklių. Bibliotekininkai abejojo galį konsultuoti lankytoją MR klausimais įtemptoje bibliotekos darbotvarkėje.

Kaip nurodo straipsnio autoriai, 15 iš 20 tikslinės grupės narių nurodė jaučiantys nepakankamai įgalinti konsultuoti MR klausimais. Be to, jie pažymėjo, kad **MR temos gali būti labai plačios ir apimti labai platų informacijos spektrą**. 12 iš 20 dalyvių nurodė, kad sparčiai besikeičiantis MR kraštovaizdis atgraso juos pačius mokytis šioje srityje – jausdamiesi užtvindyti informacijos kiekiu, jie nebesistengia nuolat atnaujinti savo žinias apie pokyčius.

Apžvelgiamo tyrimo dalyviai pabrėžė **darbo bibliotekoje apolitinį pobūdį ir diskomfortą, kai paliečiamos temos, supinančios MR ir politiką**. Pavyzdžiui, dalyviams kėlė iššūkį akistata su sąmokslu teorijomis. Nors dalyviai ir jautėsi iš esmės patenkinti galėdami suteikti lankytojams informacijos apie tai, kaip atpažinti sąmokslu teoriją, tačiau jautėsi nepatogiai turėdami tiesiogiai atsiliepti į galimai pavojingus lankytojo įsitikinimus, kadangi laikė tai savo funkcijų ribų peržengimu. Dalyviai rinkosi neutralumą vietoje propagavimo, pabrėždami, kad jų funkcija yra informuoti, bet ne įsitraukti į ginčą.

Nors dalyviai ir jautėsi iš esmės patenkinti galėdami suteikti lankytojams informacijos apie tai, kaip atpažinti sąmokslu teoriją, tačiau jautėsi nepatogiai turėdami tiesiogiai atsiliepti į galimai pavojingus lankytojo įsitikinimus, kadangi laikė tai savo funkcijų ribų peržengimu.

Baigiamieji klausimynai

Kaip rašo straipsnio autoriai, tyrimo metu surengtų dirbtuvių dalyvių atsiliepimai buvo labai teigiami. Dalyviai nurodė, kad dirbtuvių metu gavę daug teorinės medžiagos apie medijų raštingumą ir dabar turėtų paversti ją praktika dirbdami savo bibliotekose. Jie gavo žinių ir praktinių patarimų, kaip mokytis visuomenės narius medijų raštingumo. Dalyvių pasitikėjimas savo žiniomis apie MR išaugo, kilo poreikis patiems patyrinėti naujausius MR pokyčius. Dalyviams patiko tyrėjų komandos pateikta medžiaga visų susitikimų metu, jie prisipažino nežinoję, kad esama tiek daug medžiagos.

Bandomasis MR kursas: nauda ir trūkumai

Kaip nurodo straipsnio autoriai, veiklos tyrimo dalyvaujant metodas buvo labai svarbus šiam projektui, įgalinęs sukurti lanksčius bendradarbiavimo santykius ir nustatyti partnerių poreikis bei pageidavimus. Pavyzdžiui, universitetinis požiūris į MR mokymą pasirodė kitoks, lyginant su viešųjų bibliotekų darbuotojų požiūriu: viešosiose bibliotekose tarp darbuotojų ir lankytojų vyksta spontaniški ir reikšmingi

„mikrosandoriai“, kurie nėra tokie akivaizdūs akademinuose kontekstuose.

Daugelis viešųjų bibliotekų darbuotojų įvardijo sunkumus dorojantis su vis besiplečiančiomis ir kintančiomis šiuolaikinėmis medijomis. Be formalaus tęstinio profesinio tobulinimosi, kursų ar mokymų, bibliotekininkai ieškojo informacijos daug kur, pirmiausia – ne darbo vietoje. Taip neprograminis mokymasis tapo pagrindiniu būdu bibliotekininkams sužinoti apie medijų raštingumą. Tyrėjų ir bibliotekininkų bendradarbiavimas šiame projekte išryškino **reguliariesnių ir labiau struktūruotų mokymų poreikį**. Straipsnio autorių įsitikinimu, **formalios partnerystės su tokiais įstaigomis kaip universitetai gali įgalinti viešųjų bibliotekų darbuotojus pajauti didesnę pasitikėjimą įgyjamomis žiniomis ir savo kompetencija teikti informaciją apie MR ir pagalbą lankytojams**. Straipsnyje teigiama, kad mokymai, surengti bendradarbiaujant su universitetu, šio projekto metu ypač buvo naudingi naujiems ir jaunesniems bibliotekų darbuotojams, turėjusiems mažiausiai pasitikėjimo dėl MR mokymų.

Formalios partnerystės su tokiais įstaigomis kaip universitetai gali įgalinti viešųjų bibliotekų darbuotojus pajauti didesnę pasitikėjimą įgyjamomis žiniomis ir savo kompetencija teikti informaciją apie MR ir pagalbą lankytojams.

Straipsnio autoriai pažymi, kad, be teigiamų rezultatų, išryškėjo ir kai kurios įtampos. Pirmia, **tokių projektų finansavimas gali būti nepatikimas**. Šį projektą finansavo „Meta“, tačiau toks specifinis finansavimo šaltinis nėra reguliarus nei dažnas, taigi tokie projektai gali ir neįvykti be nuolatinės paramos ir investicijų į šią sritį. Be to, finansavimas, gautas iš socialinių tinklų įmonės, gali pasirodyti problemiškas, ypač kai tai susiję su komerciniais interesais ar suinteresuoto asmens įtaka galutinei ataskaitai. Antra, kyla klausimas apie tokių mokymų pastovumą, kai bibliotekų darbuotojai jau ir taip lanko profesinio tobulinimosi mokymus. Kai kurie šio **projekto dalyviai jau buvo patyrę mokymų keliamą nuovargį**, taigi reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kaip neužversti darbuotojų papildomais mokymais. Straipsnio autoriai pabrėžia: reikia motyvuoti bibliotekų darbuotojus, kad jie norėtų imtis medijų raštingumo kaip savo darbo integralios dalies.

Straipsnyje pažymima, kad šis projektas buvo naudingas ir kaip **priemonė mažinti atotrūkį tarp akademinų tyrimų ir viešųjų bibliotekų praktikų, būdas abiem pusėms geriau suprasti vieniems kitus**. Tai gali pasitarnauti kaip efektyvus bendradarbiavimo modelis: akademikų komanda tiesiogiai dirbo su bibliotekų darbuotojais, siekdama apibrėžti

projekto rezultatus, susijusius su pragmatiniais rūpesčiais dėl kasdienės praktikos, o bibliotekų darbuotojai susipažino su pažangiomis koncepcijomis bei informacija, sutelkta į jų tiesioginius mokymosi poreikius. Anot straipsnio autorių, kuriant šį bandomąjį mokymo kursą, aptikta MR mokymo spragų visoje Airijoje. Kaip nurodo tyrėjai, tęsiant šį darbą bei akademikų ir viešųjų bibliotekų darbuotojų bendradarbiavimą, bus toliau kuriami mokomieji ištekliai ir toliau rengiamas bibliotekų personalas, siekiant sukurti **efektyvesnį tęstinį profesinio tobulinimosi kursą, kurio esminė sudedamoji dalis būtų medijų raštingumas.**

MR gerinimas ir pilietiškumo stiprinimas

Latvijos viešosiose bibliotekose

Latvijos tyrėjų Kristine's Kine's ir Agnese's Davidsons'e iš Vidžemės taikomųjų mokslų universiteto straipsnyje „Latvijos viešosios bibliotekos kaip medijų raštingumo ir pilietinio dalyvavimo skatinimo ištekliai, bendradarbiavimo partnerės ir iniciatorės vietinėse bendruomenėse“⁷ pristatomo tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip Latvijos viešųjų bibliotekų darbuotojai įsitraukę į medijų raštingumo gerinimą ir pilietiškumo stiprinimą. Šio tyrimo metu buvo atlikta 15 pusiau struktūruotų interviu su viešųjų bibliotekų darbuotojais. Remiantis pagrindiniais tyrimo duomenimis, bibliotekininkai gali stiprinti informacijos vartojimo įgūdžius, teikdami mokymosi visą gyvenimą galimybes visiems

visuomenės nariams. Vis dėlto iškyla keletas probleminių aspektų, pavyzdžiui, **metodologinės medžiagos, pritaikytos naudoti būtent bibliotekoje, stygius, sudėtingumas pasiekti auditorijas, kurioms reikia mokytis medijų raštingumo, ir pačių bibliotekininkų nepakankami MR įgūdžiai.** Kaip rašoma straipsnyje, tyrimo dalyviai bibliotekininkai nurodė, kad jiems reikėtų **atnaujinti žinias apie medijų raštingumą, kadangi technologijų plėtra pakeitė kriterijus, kuriais vadovaudamiesi mes vertiname informaciją.** Bibliotekų vaidmuo neapsiriboja vien prieigos prie informacijos suteikimu – jos taip pat prisideda kurdamos pilietinę kompetenciją, daugiausia suteikdamos galimybę įvairiomis formomis įsitraukti į pilietinį dalyvavimą ir užtikrindamos vienodą prieigą prie infrastruktūros bei bibliotekos išteklių. Straipsnio autorių duomenimis, pačios bibliotekos teigia, kad jų funkcija – skatinti vietinių bendruomenių savivoką ir stiprinti jų tapatybę, šitaip stiprinant demokratinę visuomenę.

Iškyla keletas probleminių aspektų, pavyzdžiui, metodologinės medžiagos, pritaikytos naudoti būtent bibliotekoje, stygius, sudėtingumas pasiekti auditorijas, kurioms reikia mokytis medijų raštingumo, ir pačių bibliotekininkų nepakankami MR įgūdžiai.

⁷ Kristine Kine and Agnese Davidsons. Latvian public libraries as a resource, cooperation partner and initiator for promoting media literacy and civic participation in local communities. *Journal of Librarianship and Information Science*. Volume 54, Issue 4. <https://doi.org/10.1177/09610006211036736>

MR ir kritinis mąstymas

Straipsnyje apžvelgiamos įvairių tyrėjų įžvalgos. Sutariama, kad bibliotekos, siūlydamos tradicinius ir elektroninius informacijos išteklius, prisideda prie demokratinės visuomenės kūrimo ir ugdo kritiškai mąstančius asmenis. Bibliotekininkų kasdienis darbas tapo sudėtingas ir keliantis iššūkių – jie nebėra tik pasyvūs informacijos saugotojai ir tarpininkai, bet laikomi aktyviais bendruomenių nariais, dalyvaujančiais įvairiuose visuomenės procesuose. Šiandieniai bibliotekininkai edukuoja visuomenę, didina jos sąmoningumą, iškeldami svarbias temas ir turtindami bendruomenės kultūrinį gyvenimą. Tyrimo atlikimo metu Latvijos bibliotekų sektoriuje buvo intensyviai diskutuojama apie šio sektoriaus įsitraukimą į medijų raštingumo gerinimą, bibliotekininkai gauna šios srities mokymus. Tuo pačiu diskutuojama apie bibliotekų vaidmenį gerinant pilietiškumo įgūdžius, kadangi technologijų plėtra sudarė galimybes visuomenės nariams pasiekti daugiau įvairios informacijos, labiau įsitraukti kaip piliečiams ir dalyvauti įvairiuose pilietiniuose procesuose elektroninėje aplinkoje ir už jos ribų.

MR ir demokratijos stiprinimas

Tyrėjos pažymi, kad sąvoka „medijų raštingumas“ kai kuriais požiūriais yra tapati sąvokoms „informacinis raštingumas“ ir „skaitmeninis raštingumas“, kurios tradiciškai siejamos su bibliotekų sektoriumi. Kaip rašo autorės, **medijų raštingumas, informacinis raštingumas ir skaitmeninis raštingumas iš esmės susieti su informacijos išteklių naudojimu, kadangi padeda žmogui orientuotis šiandieninėje sudėtingoje informacinėje aplinkoje, kurioje reikia įvairiapusio ir plataus raštingumo.** Kine's ir Davidstone's teigimu, medijų raštingumas reiškia gebėjimą pasiekti, analizuoti, vertinti ir sukurti pranešimus, naudojant pačias įvairiausias medijų formas bei formatus, ir pripažįsta medijų vaidmenį bei įtaką visuomenei. Tyrėjos pabrėžia, kad **medijų raštingumas įgalina auditorijas naudotis medijomis ne kaip pasyviems vartotojams, bet kaip dalyviams ir aktyviems piliečiams, taigi jis įgalina demokratinį dalyvavimą ir pilietiškumą,** kadangi mokslininkai pripažįsta, jog tiesioginio ryšio medijos leidžia visiems būti ir turinio kūrėjais, ir vartotojais.

Medijų raštingumas įgalina auditorijas naudotis medijomis ne kaip pasyviems vartotojams, bet kaip dalyviams ir aktyviems piliečiams, taigi jis įgalina demokratinį dalyvavimą ir pilietiškumą.

MR mokymas Latvijos viešosiose bibliotekose: tyrimo rezultatai

Kaip rašoma straipsnyje, Latvijoje yra 29 pagrindinės regioninės viešosios bibliotekos. Į šį tyrimą įtraukta 15 iš jų. 14 bibliotekų atstovų turėjo aukštąjį išsilavinimą ir tik 1 turėjo vidurinį išsilavinimą. Nė vienas respondentas neturėjo aukštojo išsilavinimo bibliotekininkystės srityje. Straipsnio autorės patikslina, kad Latvijoje bibliotekininkais gali dirbti ir tik vidurinį išsilavinimą turintys asmenys. Tik vidurinį išsilavinimą arba ne bibliotekininkystės srities išsilavinimą turintys asmenys teikia paraišką studijuoti Latvijos nacionalinėje bibliotekoje ir išlaikę egzaminą įgyja 3 lygio profesinę bibliotekininko kvalifikaciją. Visi šio tyrimo dalyviai buvo perėję įvairius MR mokymus bei dalyvavę įvairiuose mokomuosiuose bei informaciniuose seminaruose, klausę paskaitas apie medijų raštingumą, kuriuos organizuoja Latvijos nacionalinės bibliotekos Bibliotekų vystymosi centras. Interviu dalyviai buvo įsitraukę ir į įvairias visuomenės švietimo veiklas, organizavo įvairias pamokas, taip pat ir apie medijų raštingumą. Visos 15 respondenčių buvo moterys nuo 26 iki 71 metų, jų darbo bibliotekų sektoriuje trukmė siekė nuo 1 iki 50 metų.

Straipsnyje rašoma, kad tyrimo metu gauti duomenys buvo suskirstyti į šešias pagrindines temines grupes: bibliotekininkai kaip medijų raštingumo edukatoriai; paties bibliotekininko medijų raštingumo įgūdžių sąsaja su pagalba, kurią jis teikia bibliotekos skaitytojams; bibliotekų inicijuojama pilietiškumo veikla; skaitytojų inicijuojama veikla; skaitytojų įgyvendinama

veikla; pilietinio dalyvavimo sąsaja su medijų raštingumu bibliotekininko darbe.

Šioje apžvalgoje daugiausia pristatysime tyrimo rezultatus, susijusius su medijų raštingumu.

Latvijos bibliotekininkai kaip medijų raštingumo edukatoriai

Kaip teigia straipsnio autorės, apklausoje **bibliotekininkai vienareikšmiškai nurodė, kad būtina visuomenei propaguoti medijų raštingumo žinias – tai rodo, kad jie supranta šios temos svarbą.** Tyrėjų atlikto interviu metu dažniausiai minimas metodas buvo paskaitų ir kitų šviečiamųjų renginių organizavimas. Respondentai nurodė, kad jų atstovaujamos bibliotekos organizuoja paskaitas, seminarus, pamokas ir kitokius renginius.

Bibliotekininkai vienareikšmiškai nurodė, kad būtina visuomenei propaguoti medijų raštingumo žinias – tai rodo, kad jie supranta šios temos svarbą.

Bibliotekų MR mokymuose visuomenei dažniausiai pasitaikanti tema – melagingų naujienų ir dezinformacijos atpažinimas bei kriterijai, kuriais vadovaujantis galima atskirti tikras naujienas. Bibliotekininkai taip pat atsakė patariantys lankytojams dėl šaltinių, kuriais galima kliautis, ieškant tikslios informacijos.

Vis dėlto apklausos metu paaiškėjo, kad **nė viena iš respondentų atstovaujamų bibliotekų neturėjo sertifikuotos medijų raštingumo**

programos. Bibliotekininkai paminėjo, kad medijų raštingumas – dažnai su kitomis edukacinių renginių temomis besisiejanti tema. Tyrimo dalyvių teigimu, MR srityje bibliotekose dažniausiai dirbama su jaunais žmonėmis (mokiniais), taip pat mokymai organizuojami vyresnio amžiaus skaitytojams, padedant jiems ugdytis skaitmeninio raštingumo įgūdžius. Kaip rašo straipsnio autorės, bibliotekininkai propaguoja medijų raštingumą ne tik bibliotekos lygiu, bet dalyvauja ir nacionalinėse bei tarptautinėse kampanijose, tokiose kaip UNESCO Medijų raštingumo savaitė, „Skaitmeninė savaitė“ („All Digital Week“), „Saugesnio interneto dienos“ („Safer Internet Days“) ir kt. Pasak Kine’s ir Davidstone’s, tyrimo dalyvės nurodė, kad skaitytojai pasitiki bibliotekininkais, laiko juos saugiu ir patikimu informacijos šaltiniu.

Bibliotekininkai vienareikšmiškai nurodė, kad būtina visuomenei propaguoti medijų raštingumo žinias – tai rodo, kad jie supranta šios temos svarbą. Vis dėlto paaiškėjo, kad nė viena iš atstovautų bibliotekų neturėjo sertifikuotos medijų raštingumo programos.

Remdamosi tyrimo rezultatais, tyrėjos pabrėžia, kad **pirmiausia reikia tinkamai parengti pačius bibliotekininkus (jie pageidauja tęstinių mokymų) ir nuolat gerinti jų medijų raštingumą, kadangi medijų sritis nuolat kinta. Antra, bibliotekininkams reikia pedagogikos mokymų ir pagerinti darbo su įvairių amžiaus grupių žmonėmis įgūdžius. Trečia, reikia metodologinės pagalbos, tokios**

kaip paruošta naudoti MR medžiaga. Straipsnio autorių atliktas tyrimas parodė, kad dabar bibliotekų MR pamokos ir programos yra pagrįstos vien tik paties bibliotekininko žiniomis ir šios srities supratimu.

Sąsaja tarp pačių bibliotekininkų MR įgūdžių ir jų teikiamos pagalbos skaitytojams

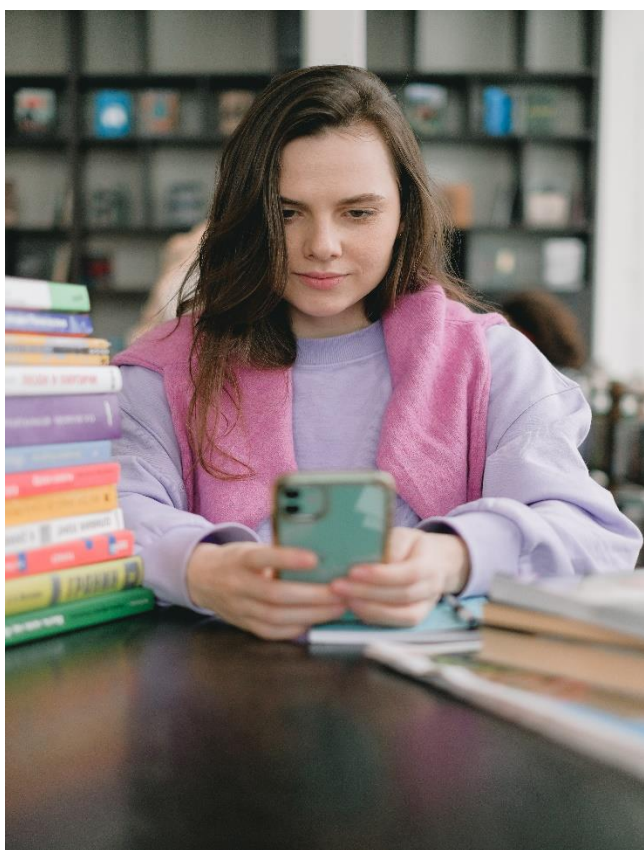
Kaip rašoma straipsnyje, atsakydamos į klausimą, kaip pačios geba atskirti kokybišką informaciją nuo dezinformacijos, tyrimo dalyvės nurodė suprantančios bazinius principus, kaip patikrinti informacijos patikimumą ir tikrumą bei įvertinti šaltinį. Jos paminėjo, kad svarbu įgusti įvertinti tekste naudojamos kalbos kokybę ir įvertinti naujienų pranešime pateikiamos vaizdinės ir tekstinės informacijos suderinamumą. Visos apklaustosios bibliotekininkės teigė kreipiančios dėmesį į tai, ar informacinis pranešimas yra pagrįstas nuomonėmis, ar faktais. Kiti būdai – patikrinti, kur informacija buvo paskelbta, nuorodas į išteklius ir kas yra cituojami ekspertai. Apskritai, straipsnio autorių teigimu, tyrimo dalyvės parodė stiprų melagingų naujienų problemas ir būtinybės tikrinti informacijos tikslumą supratimą bei jautėsi pasitikį savimi, kad gali mokyti šių įgūdžių savo skaitytojus.

Kitas čia apžvelgiamo tyrimo aspektas – tai gebėjimas nusistatyti sveikas informacijos vartojimo rutinas. Nors, kaip paaiškėjo, kai kurios Kine’s ir Davidstone’s atlikto tyrimo dalyvės kaip individualūs asmenys yra atsargios, netgi pasyvios socialinių medijų vartotojos, vengiančios skelbti nuomones ar asmenines nuotraukas, tačiau jos aktyviai kuria socialinių medijų turinį profesiniais tikslais: oficialiose bibliotekų paskyrose

dažniausiai skelbia informaciją apie planuojamus renginius, propaguoja išteklius, tokius kaip knygas ar duomenų bazines, skelbia darbo laiko pokyčius, nuotraukas iš renginių ir dalijasi kitų organizacijų informacija.

Visos apklaustosios bibliotekininkės teigė kreipiančios dėmesį į tai, ar informacinis pranešimas yra pagrįstas nuomonėmis, ar faktais. Kiti būdai – patikrinti, kur informacija buvo paskelbta, nuorodas į išteklius ir kas yra cituojami ekspertai.

Viešosios bibliotekos kaip MR ir pilietiškumo stiprinimo platformos

Kaip rašoma straipsnyje, tyrimo rezultatai parodė: bibliotekininkai tiki, jog bibliotekos gali paskatinti piliečius labiau įsitraukti į pilietinę veiklą. Bibliotekos yra atviros naujoms bendradarbiavimo ir patirties formoms, noriai

įtraukia savanorius, kuriems skiriama ir kasdienių užduočių, ir pavedama organizuoti bibliotekos renginius. Tyrimo dalyvių atsakymuose išryškėjo, kad tie savanoriai, kurie nori dalyvauti šviečiant vietinę bendruomenę, taip pat ateina su iniciatyvomis ir bibliotekos padedami jas įgyvendina. Organizuota savanorystė – tai viena iš pilietinio dalyvavimo formų. Bibliotekos kartu su visuomenės atstovais – pavieniais žmonėmis ir organizacijomis – yra pateikę projektų paraiškų ir gavę finansavimą įvairioms iniciatyvoms įgyvendinti. Šis procesas priartina populiaciją prie bibliotekos kaip įstaigos, pagerina supratimą apie joje vykstančius procesus. Taigi biblioteka kaip įstaiga propaguoja supratimą apie tai, kaip veikia miesto viešasis valdymas, užtikrindama geresnį vietinio valdymo ir administravimo skaidrumą, o tai savo ruožtu pagerina abipusį piliečių ir valdžios pasitikėjimą.

Bibliotekos – gera platforma įvairioms pilietinėms veikloms, teikianti fizinę ir skaitmeninę erdvę, kuri yra ypač svarbi pilietiniam įsitraukimui.

Kine's ir Davidstone's atlikto tyrimo duomenimis, bibliotekininkai mano, jog visuomenės atstovai mato biblioteką kaip platformą, kurioje jie gali susitikti su bendruomenės nariais ir patenkinti savo informacijos, ugdymosi bei socialinio kontakto poreikius. Bibliotekoje turimi informacijos ištekliai bei technologinė pagalba suteikia vietiniams žmonėms galimybę pradėti įvairias iniciatyvas. Straipsnio autorių teigimu,

bibliotekos – gera platforma įvairioms pilietinėms veikloms, teikianti fizinę ir skaitmeninę erdvę, kuri yra ypač svarbi pilietiniam įsitraukimui.

Trijų šalių – JAV, Airijos ir Latvijos – tyrėjų straipsnių apžvalga parodė, kad viešosios bibliotekos turi gausių vidinių resursų ir gali imtis MIRKT mokymų visuomenei. Žinoma, tam reikia bibliotekų organizacinio lygmens pokyčių, įtraukiant MIRKT į bibliotekininkų darbo prioritetus, užduočių ir pareigybių aprašymus, parengiant specifines programas bei procedūras. Taip pat būtina stiprinti pačių bibliotekininkų MIRKT bei pedagoginius įgūdžius, suteikiant darbuotojams efektyvius tęstinius mokymus. Rengiant MIRKT kursą bei metodologinę medžiagą bibliotekininkams, perspektyviai atrodo akademinės srities ekspertų ir viešųjų bibliotekų bendradarbiavimas. Svarstant apie tai, kaip glaustai bei patraukliai perteikti MIRKT žinias bibliotekų lankytojams, gali pasitarnauti mikromokymo konceptas.

Nuotraukos iš pexels.com